

УДК 378.02.091.39-051-047.22

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-1.34>**Т. М. Горохівська**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЙОГО ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

У статті здійснено теоретичний аналіз особливостей методичної діяльності викладача закладу вищої освіти крізь призму його професійно-педагогічної компетентності. Проаналізовано науково-педагогічну літературу, присвячену проблемі дослідження визначення, сутності та змісту методичної діяльності як самостійного виду професійно-педагогічної діяльності викладача. Наголошено, що, незважаючи на науковий доробок, присвячений обґрунтуванню підвалин методичної діяльності педагогів, у сучасних науково-педагогічних дослідженнях спостерігається неоднозначність розуміння сутності цього поняття. Визначено основні підходи науковців до розгляду методичної діяльності, при цьому особливу увагу приділено означенню змістових відмінностей понять «методична робота» і «методична діяльність» викладача. Враховуючи, що методична діяльність представляє собою складний розумовий процес, окреслено її основні особливості – мету, предмет, об'єкт, результати, види методичної діяльності. Представлено основні функції методичної діяльності (аналітична, проєктувальна, конструктивна, нормативна, дослідницька). Зауважено, що професійно-педагогічна компетентність як складний професійно-особистісний феномен є однією з важливих характеристик педагогічної діяльності викладача, інтегральною якістю, що визначає ефективність його діяльності, виражається у здатності діяти адекватно, самостійно і відповідально у професійній ситуації, відображає готовність до саморозвитку, проявляється у професійній активності, що дає змогу характеризувати викладача як суб'єкта педагогічної діяльності. З'ясовано, що професійно-педагогічна компетентність викладача охоплює методологічний, спеціальний, загально-педагогічний, психологічний, професійно-етичний, дидактичний і методичний компоненти, сформований сучасний стиль науково-педагогічного мислення. Сформульовано висновок, що ефективність методичної діяльності значною мірою залежить від особистості викладача, його професійно-педагогічної компетентності. Водночас підкреслено, що однією з важливих умов підвищення професійно-педагогічної компетентності викладачів вищої школи є організація методичної діяльності.

Ключові слова: професійно-педагогічна діяльність, методична діяльність, професійно-педагогічна компетентність, професійний розвиток, викладач вищої школи.

Постановка проблеми. Спрямованість вищої освіти на інноваційні зміни, посилена умовами реформування та модернізації, зумовлює необхідність обґрунтування принципово нових підходів до взаємодії педагогічної науки та практики, висуває високі вимоги до професійно-педагогічної компетентності викладачів. Нині вища школа потребує кваліфікованого, конкурентоспроможного спеціаліста, який володіє професійними знаннями, інформаційними і комунікаційними технологіями, інноваціями педагогічної науки, високими особистісними якостями, здатного до активної роботи на рівні світових стандартів і постійного професійного зростання. Одним із шляхів успішної реалізації розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів є цілеспрямоване вивчення специфіки методичної діяльності викладача як одного з видів його професійно-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій доводить посилення науково-педагогічної уваги

вітчизняних і зарубіжних дослідників до проблем професійної діяльності сучасних педагогів в умовах реформування і модернізації освіти. Так, загальна феноменологія професійно-педагогічної діяльності представлена у працях Р. Гуревича, І. Кузьмінського, А. Маркової, В. Сластьоніна, О. Щербакова та ін. Компоненти професійно-педагогічної діяльності та її функціональний склад стали предметом дослідження Л. Занкова, І. Зимньої, С. Максименко, Г. Матушанського, І. Огороднікова, В. Семиченко, І. Черемис та ін. Особливості професійної діяльності викладача вищої школи знайшли своє відображення в роботах А. Вербицького, З. Єсаревої, С. Іванової, І. Ісаєва та ін.

Певне відображення підходів до розуміння методичної діяльності викладача знаходимо в дослідженнях вітчизняних і закордонних авторів – Ю. Бабанського, С. Горчинського, Н. Ерганової, І. Жерносек, М. Поташник, Г. Скамницької та ін. Особливостям організації

системи методичної роботи в закладах освіти присвячені праці Н. Волкової, А. Зубко, О. Коваленко, С. Крисюк, В. Пикельної, В. Стельмашенко та ін. Проте необхідно зазначити, що в більшості досліджень методична діяльність лише опосередковано відображається як складова частина, яка забезпечує інші види професійно-педагогічної діяльності викладача (навчальний, розвивальний, виховний, діяльність із самовиховання і самоосвіти, вивчення сучасних досягнень психолого-педагогічної науки тощо).

Водночас увага дослідників присвячена проблемі розвитку професійно-педагогічної компетентності педагогів. Зокрема, предметом тривалих дискусій авторів стали питання теоретичних і філософсько-методологічних засад професійної компетентності педагогів (М. Бирка, С. Бухальська, В. Демиденко, О. Жирун, В. Лозова, В. Люльчик, Л. Мартинюк та ін.), підходи до розуміння професійно-педагогічної компетентності викладачів (Н. Брюханова, І. Васильєв, І. Драч, І. Каньковський, Л. Хомич та ін.), обґрунтування професійної компетентності як однієї з важливих характеристик професійно-педагогічної діяльності викладача (О. Вознюк, О. Гура, А. Деркач, О. Дубасенюк, В. Зазикін та ін.).

Незважаючи на зростаючу кількість спеціальних досліджень, присвячених визначенню сутності та особливостей професійно-педагогічної діяльності науково-педагогічних працівників вищої школи, проведений аналіз науково-педагогічної літератури дає змогу стверджувати, що методична діяльність викладача повною мірою не вивчена і не описана як самостійний вид його професійно-педагогічної діяльності. Водночас поглибленої наукової уваги в сучасних педагогічних дослідженнях потребують питання, пов'язані з пошуком підходів до обґрунтування взаємозв'язку методичної діяльності викладача і його професійно-педагогічної компетентності.

Мета статті – здійснення теоретичного аналізу особливостей методичної діяльності викладача закладу вищої освіти крізь призму його професійно-педагогічної компетентності. Мету статті конкретизовано у таких завданнях: проаналізувати науково-педагогічну літературу, присвячену визначенню, змісту і сутності методичної діяльності викладача як цілісного виду його професійно-педагогічної діяльності; визначити особливості співвідношення дефініцій «методична діяльність», «методична робота» та «професійно-педагогічна компетентність» у наукових дослідженнях.

Виклад основного матеріалу. Нині проблема якості й ефективності професійно-педагогічної діяльності викладача закладу вищої освіти стає предметом наукових пошуків вітчизняних і зарубіжних дослідників. Авторами виокремлюються: організаторський (організація процесу навчання у ЗВО

та поза його межами), управлінський (керівництво освітніми установами), діяльність із самовиховання і самоосвіти викладача, науково-дослідний, методичний (вивчення сучасних досягнень психолого-педагогічних наук, прогресивного педагогічного досвіду) види професійно-педагогічної діяльності [1]; навчальний, методичний, науково-дослідницький, виховний напрями педагогічної діяльності [4]; навчальний, науково-методичний, науково-дослідний, дорадчий напрями діяльності викладача ЗВО [7].

Проведений аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу констатувати відсутність чіткої наукової експлікації таких дефініцій, як «методична діяльність викладача» і «методична робота». У працях науковців спостерігаємо як неоднозначність трактування цих понять, так і їх отождолення. Характерно, що більшість авторів кінця 90-х рр. ХХ – поч. ХХІ ст. методичну діяльність розглядають як організаційно-управлінську діяльність освітнього закладу, інакше кажучи, методичну роботу, яка щодо викладача відіграє контролюючу функцію [5]. Саме тому методична робота розглядається авторами як діяльність із навчання і розвитку кадрів (І. Нікішина), діяльність із виявлення, узагальнення і поширення професійного досвіду (Н. Немова), цілісна система, спрямована на підвищення кваліфікації, творчого потенціалу і професійної майстерності (А. Мойсєєв), процес і показник якості кадрового потенціалу закладу освіти (І. Пастухова).

Розглядаючи змістові відмінності понять «методична робота» і «методична діяльність», варто зазначити, що методична робота як складова частина організаційної діяльності закладів вищої освіти має чіткий управлінський характер і здійснюється працівниками-методистами в рамках діяльності методичних відділів (структурних підрозділів ЗВО). У такому разі суб'єктами методичної роботи є методичні працівники, а об'єктами (на які спрямований цей вид діяльності) – науково-педагогічні працівники закладів вищої освіти. Саме вони стають безпосередніми учасниками методичної роботи ЗВО, оскільки вона спрямована на удосконалення змісту освіти, методик навчання, виховання, комплексне забезпечення навчальних дисциплін, вивчення і поширення передового педагогічного досвіду [5, с. 47]. Підтвердження цієї тези знаходимо у В. Єгорової, яка методичну роботу закладів вищої освіти визначає як частину системи підвищення кваліфікації викладачів закладу вищої освіти, що здійснюється в міжкурсний період [3, с. 37]. У такому ж контексті трактує поняття «методична робота» І. Упатова, яка розглядає її як інструмент, за допомогою якого функціонує педагогічний колектив закладу освіти; цілісну систему заходів і дій, спрямованих на досягнення визначених цілей і завдань,

що ґрунтується на досягненнях науки, передовому досвіді й конкретному аналізі труднощів, які виникають у педагогів [8, с. 173–174].

Натомість методична діяльність здійснюється викладачами в межах професійно-педагогічної діяльності і спрямована на розробку методичного інструментарію для викладання навчальних дисциплін, курсів, результатом якої є методичне забезпечення освітнього процесу.

Огляд наукових джерел свідчить про недостатність досліджень, присвячених вивченню і опису методичної діяльності як самостійного, цілісного виду професійно-педагогічної діяльності викладача. Нині в педагогічній науці немає єдиного концептуального погляду на визначення дефініції «методична діяльність», однак виокремлюються кілька підходів до її тлумачення. За першим підходом, методична діяльність представляє собою роботу, пов'язану з дидактичними засобами, самоосвітою викладача, підвищенням кваліфікації у предметній галузі (В. Котляр, М. Фіцула) [9, с. 49]. Представники другого підходу методичну діяльність визначають як діяльність, пов'язану з викладанням конкретної навчальної дисципліни. Як відомо, загальні особливості методичної діяльності були сформовані у XVII – поч. XX ст. Я. Коменським, Й. Песталоцці, К. Ушинським та ін., які основним завданням цієї діяльності вбачали створення методів і методик на основі знань дисципліни і вікових особливостей учнів. Сучасні дослідники (Л. Семушина, Н. Ярошенко та ін.) під методичною діяльністю розуміють один із видів обов'язків викладача, який передбачає розробку і вдосконалення методики викладання навчальної дисципліни [5, с. 259]. При цьому дослідники не виокремлюють специфічних особливостей навчальної і методичної діяльності викладача, про що свідчить синонімічне використання таких термінів, як «навчальна діяльність», «методична діяльність» і «дидактична діяльність». Третій підхід передбачає розуміння методичної діяльності як сукупності порівняно самостійних умінь із чітко вираженою специфікою в загальній структурі професійно-педагогічної діяльності (М. Гуляева та ін.). Незважаючи на різноманітність навчальних методик, їх диференціацію, різноплановість змісту навчання дисциплін, у різних системах освіти функціонує загальна структура методичної діяльності, загальні теоретичні основи виконання, основні процедури формування методичних розробок.

Ми погоджуємось із Н. Ергановою, яка стверджує, що методична діяльність – це самостійний вид професійно-педагогічної діяльності викладача ЗВО з проектування, конструювання і розробки, дослідження засобів навчання, які дають змогу здійснювати регуляцію діяльності учіння і викладання в межах окремої дисципліни або циклу навчальних дисциплін [10]. Водночас

С. Горчинський зазначає, що методична діяльність – один з основних напрямів особистісно-професійного становлення педагога в закладах освіти різного рівня [2, с. 92]. Можна стверджувати, що ця діяльність представляє собою таку систему предметної діяльності викладача, яка містить специфічну форму мислення, здатну забезпечувати привласнення і перетворення ідей, сучасних методик навчання з метою створення умов для засвоєння змісту і саморозвитку тих, хто навчається.

Беручи до уваги те, що методична діяльність викладача представляє собою складний розумовий процес, спробуємо визначити його основні особливості. Так, метою діяльності дослідники визначають обслуговування практики навчання [10], об'єктом – процес формування знань, умінь і навичок. Предметом методичної діяльності означимо методичне забезпечення освітнього процесу, яке становлять різноманітні прийоми і методи, способи реалізації та регуляції процесу формування нових знань і умінь з урахуванням специфіки змісту конкретного предмета.

Суб'єктами методичної діяльності є науково-педагогічні працівники вищих закладів освіти. Досвід педагога-новатора асоціюється з конкретним методичним прийомом, сконструйованим і ефективно введеним у власну методичну систему. Вищою формою репрезентації викладачем методичної творчості у практиці навчання є її узагальнення в публікаціях, захисти наукових робіт за результатами дослідження розробленої науково-методичної системи. В контексті цього важливо підкреслити, що особливістю методичної діяльності викладача вищої школи є те, що вона передбачає конкретний матеріальний результат – продукт діяльності, створений у результаті конструювання чи проектування.

Зауважимо, що не кожен викладач відразу долучається до методичної діяльності. Спочатку викладача-початківця захоплює процес викладання навчальної дисципліни, пошук ефективних прийомів, методичних розробок, підбір засобів наочності, навчального матеріалу, інформаційно-комп'ютерного забезпечення занять. Усвідомлення значущості методичної діяльності для результатів навчання відбувається в молодого викладача впродовж одного-трьох років. Це період імпліцитного характеру методичної компоненти в професійно-педагогічній діяльності викладача. І тільки розуміння суттєвих відмінностей викладацької і методичної діяльності допомагає викладачеві оцінити ефективність впливу методичних розробок на результати формування системи знань і умінь студентів.

До результатів (продуктів) методичної діяльності можна зарахувати: методично опрацьований, відібраний матеріал у різних формах подання навчальної інформації (методичне забезпечення

навчальної дисципліни, яке передбачає конспекти лекцій, збірники вправ і задач, лабораторних практикумів, методичних матеріалів із практичних, семінарських занять, курсових і дипломних робіт), алгоритми вирішення задач, прийоми, методи навчання, навчальні програми тощо.

Варто зауважити, що створення сучасного методичного забезпечення освітнього процесу у вищій школі вимагає від викладача спеціальних професійних наукових знань. Наголосимо, що теорія навчання, предметна дидактика, певні науки (технічні, соціально-економічні, природничо-наукові) або власне методична творчість викладача (створення методичних розробок, прийомів, методів навчання) не забезпечують набуття цих знань. Методичні знання сягають своїм корінням у практику, але не у практику навчання (як предметні дидактики), а у практику методичної роботи, яка стає основним замовником і споживачем методичних знань.

При цьому види методичної діяльності варто розглядати як усталені процедури планування, конструювання, відбору і застосування засобів навчання конкретної дисципліни, що зумовлюють їх розвиток і вдосконалення. Видами методичної діяльності викладача сучасного закладу вищої освіти є: аналіз навчально-програмної документації, навчально-методичних комплексів; методичний аналіз навчального матеріалу; планування системи занять теоретичного і практичного навчання; моделювання діяльності студентів з формування понять і практичних умінь; розробка видів і форм контролю знань, умінь і навичок студентів; проведення рефлексії власної методичної діяльності. Звичайно, представлені види не охоплюють повний спектр методичної практики викладача вищої школи.

У межах цього дослідження вважаємо за необхідне звернутись і до питання виокремлення функцій науково-методичної діяльності. На нашу думку, їх розгорнутий перелік наводить у своїй праці Н. Ерганова [10]: аналітична (аналіз освітнього процесу); проектувальна (перспективне планування, розробка змісту навчання, планування і підготовка освітньої діяльності); конструктивна (система дій, пов'язаних із плануванням навчальних занять); нормативна (виконання стандартів освіти, вимог навчальних програм, умов здійснення освітнього процесу у ЗВО); дослідницька (проведення прикладних досліджень).

Аналіз наукових підходів до визначення дефініції «професійно-педагогічна компетентність викладача» дає нам змогу твердити про те, що більшість дослідників (С. Демченко, В. Єлагіна, І. Зимня, Н. Кузьміна, А. Маркова, Л. Мітіна та ін.) обґрунтовує це поняття, послуговуючись системою компонентів, які забезпечують ефективне виконання викладачем навчальних і виховних

функцій. Як інтегральна професійно-особистісна характеристика викладача вищої школи професійно-педагогічна компетентність характеризується мотивами діяльності, професійними знаннями і уміннями, стилем спілкування, загальною культурою, володінням методики викладання навчальних дисциплін, професійно-значущими особистісними якостями, спроможністю до розвитку власного творчого потенціалу. Тому у своїй структурі охоплює методологічний, спеціальний, загально-педагогічний, психологічний, професійно-етичний, дидактичний і методичний компоненти, сформований сучасний стиль науково-педагогічного мислення. Методична діяльність визнається важливим елементом системи розвитку професійно-педагогічної компетентності викладачів. При цьому особливе значення методичної діяльності полягає у сприянні посиленню творчої активності викладачів, розвитку професійно-важливих особистісних якостей, усвідомленні і формуванні нових цінностей, оновленні знань та їх практичного застосування [6, с. 9].

Висновки і пропозиції. Здійснений теоретичний аналіз особливостей методичної діяльності викладача закладу вищої освіти крізь призму його професійно-педагогічної компетентності дає змогу стверджувати: потреба в науковій організації методичних знань виникла з появою професійної методичної творчості, розробкою і конструюванням складних методичних посібників, різноманітних технологій навчання; методична діяльність представляє собою самостійний вид професійно-педагогічної діяльності викладача; ефективність методичної діяльності значною мірою залежить від особистості викладача, від його професійно-педагогічної компетентності. Перспективи подальших розвідок полягають у з'ясуванні особливостей функціонування системи роботи технічного закладу вищої освіти, спрямованої на розвиток професійно-педагогічної компетентності викладача.

Список використаної літератури:

1. Алексеев Н.А. Личностно-ориентированное обучение: вопросы теории и практики. Тюмень : ТГУ, 1997. 240 с.
2. Горчинський С.В. Місце методичної діяльності у структурі педагогічної діяльності викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Педагогіка, психологія, філософія.* 2014. Вип. 199 (1). С. 92–97.
3. Єгорова В.В. Аналіз, сучасний стан та перспективи розвитку системи методичної роботи ВНЗ як осередку підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників. Збірник наукових праць Хмельницького інституту

- соціальних технологій Університету «Україна». 2014. № 1 (9). С. 34–40.
4. Ортинський В.Л. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 472 с.
 5. Семушина Л.Г., Ярошенко Н.Г. Содержание и технологии обучения в средних специальных учебных заведениях : учеб. пособие. Москва : Мастерство, 2001. 272 с.
 6. Сорочан Т. Концепція науково-методичної роботи в добу освітніх змін: традиції, інновації, перспективи розвитку. *Методист*. 2013. № 2 (14). С. 7–12.
 7. Туркот Т.І. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Кондор, 2011. 628 с.
 8. Упатова І.П. Науково-методична робота як чинник професійного становлення учителя в умовах модернізації освіти. *Наукові записки кафедри педагогіки. Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2012. № 30. С. 171–179.
 9. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2006. 352 с.
 10. Эрганова Н.Е. Методика профессионального обучения. Екатеринбург : РГППУ, 2004. 150 с.

Horokhivska T. The peculiarities of methodical activity of university teachers through the prism of their professional-and-pedagogical competency

The paper theoretical analyzes the peculiarities of methodical activity of university teachers through the prism of their professional-and-pedagogical competency. It analyzes the scientific and pedagogical literature devoted to the definition, the essence and the structure of methodical activity as an independent type of professional-and-pedagogical activity of university teachers. The paper indicates that, despite many studies justifying the principles of methodical activity of university teachers, there is no single understanding of the essence of this concept in modern scientific and pedagogical research. It determines the basic scientific approaches to considering methodical activity and, thus, pays special attention to defining the content-related differences between such concepts as “methodical work” and “methodical activity” of university teachers. Given that methodical activity is a complex intellectual process, its main features are outlined as follows: the aim, subject, object, results and types of methodical activity. Also, the paper presents the main functions of methodical activity (analytical, designing, constructive, normative, research). It states that professional-and-pedagogical competency as a complex professional and personal phenomenon is one of the important characteristics of pedagogical activity of university teachers and an integral quality determining the effectiveness of their activity. Besides, professional-and-pedagogical competency is expressed in the ability to act adequately, independently and responsibly in professional situations and is manifested in professional activity, which allows one to characterize the university teacher as the subject of pedagogical activity. The paper proves that professional-and-pedagogical competency of university teachers covers methodological, special, generally pedagogical, psychological, professional-and-ethical, didactic and methodical components, as well as the well-developed modern style of scientific and pedagogical thinking. It concludes that the effectiveness of methodical activity largely depends on the personality of the university teacher and his or her professional-and-pedagogical competency. At the same time, the paper highlights that one of the important conditions for enhancing professional-and-pedagogical competency in university teachers is the organization of methodical activity.

Key words: professional-pedagogical activity, methodical activity, professional-and-pedagogical competency, professional development, university teacher.